

ЕКСПОЗИЦІЯ НАРОДНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ГУМАНІТАРНІ ЦІННОСТІ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ПОЛТАВЩИНИ ХІХ ст.

У навчально-виховному процесі кафедр гуманітарного факультету Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка народний музей історії посідає помітне місце. При викладанні таких дисциплін, як «Історія України», «Історія української культури», «Туристичне краєзнавство» та ін. студенти за планами провідних викладачів відвідують народний музей історії, де експозиція ілюструє численними артефактами майже 200-літню історію розвитку освіти, культури, письменства, науки і техніки, театрального мистецтва Полтавського краю.

Центральний корпус університету – пам'ятка архітектури першої половини ХІХ ст., споруджена за проектом Людвіга Шарлеманя у класичному стилі, є складовою частиною архітектурного ансамблю міста Полтави.

Перший розділ експозиції народного музею присвячено висвітленню діяльності Інституту шляхетних дівчат – середнього навчального закладу для збіднілих дворянок – та історії будівництва центрального корпусу навчального закладу – пам'ятки архітектури класичного стилю першої половини ХІХ ст.

Полтавський дівочий інститут (Інститут шляхетних дівчат) засновано 12 грудня 1818 року на кошти дворянства з ініціативи дружини Полтавського та Чернігівського генерал-губернатора, героя Вітчизняної війни 1812 року, князя М.Г. Рєпніна – Варвари Олексіївни, онуки останнього гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського .

На той час середніх навчальних закладів світського характеру в Полтаві було тільки два: народне училище, відкрите 1799 року графом С.С. Потоцьким, перетворене потім у повітове, та цивільна гімназія, відкрита в 1808 році [6].

Середній навчальний заклад для жіноцтва у Полтаві – один із найдавніших в Україні. Він заснований на благодійницьких засадах майже одночасно з ліцеями Рішельєвським в Одесі (1817 р.), Крем'янецьким (1819 р.) та Ніжинською гімназією вищих наук (1820 р.).

Прагнучи благодійності, В.О. Рєпніна звертається до полтавського дворянства з пропозицією створити для освіти і виховання дворянських дітей, особливо зі збіднілих родин, дівочий інститут за прикладом заснованого в Санкт-Петербурзі (1764 р.) «Воспитательного общества благородных девиц», що давав початки суспільного виховання дворянок [5].

Навчально-виховний цикл для дворянських дівчат розподілявся на 4 класи (віки), навчання в кожному з яких тривало 3 роки.

У першому (від 6 до 9 років) викладалися російська та іноземні мови (французька, німецька), арифметика, малювання, танці, музика (вокальна й інструментальна), шиття і рукоділля.

У другому (від 9 до 12 років) викладалися географія з історією та деяка частина економії чи домобудівництва.

У третьому (від 12 до 15 років) додавалось читання історичних і повчальних книг, частково архітектура і геральдика.

У четвертому віці (від 15 до 18 років) призначалось дівчатам перевіряти своє навчання майже самою практикою. По дві дівчини мали щодня чергувати в інших класах як помічниці класних дам. І до цієї практики інституткам слід «звикати зарані, як їм, будучи матерями, навчати дітей своїх і у власному своєму вихованні знайти собі опору, в якому б стані їм жити не довелось».

Для занять із вихованками призначались класні дами в усіх класах, котрим наказувалося понад усе привчати дівчат до слухняності. «Старатися, щоб дівчата не звикали надмірно пишатися або мати понурий вигляд. Над усе настановляти їх в основах благорозумності, доброзичливості, благопристойності, благородної, а не вимушеної ввічливості й усіх добродійностей. Щоб від юності і до віку привчені були до добродійності, ввічливості, лагідності й приємних розмов не тільки з рівними, але з найостаннішими, якого б звання хто не був».

Приєм до Полтавського дівочого інституту передбачалося здійснювати на основі існуючих правил, установлених для вихованок дівочих інститутів. Управління всіма справами інституту доручалося раді, створеній дворянством, яка щорічно мусила звітувати про роботу на зборах інституту та публікувати цей звіт для оприлюднення на дворянському зібранні.

Княгиня передбачала проектом, що для дівчат-дворянок повинні викладатися правила високої моралі спеціально для цього запрошеними викладачами, включаючи й іноземних. Навчання пропонувалося вибудовувати за наступними предметами: Закон християнський, російська мова, чистописання, граматики, синтаксис, риторика і логіка, арифметика (перші чотири дії до прогресії), географія й історія (скорочені); малювання, танці, музика, мови іноземні (французька та німецька), їх граматики і синтаксис. Поняття про домашнє господарство, економне його ведення, рукоділля, що окремо зазначалося в проекті, слід розглядати як особливо важливі предмети при вихованні дівчат із збіднілих дворянських родин для оволодіння ними навичками утримувати себе і родину.

Зібрання полтавського дворянства, очолюваного щойно обраним губернським маршалом, дійсним статським радником В.І. Чарнишом, того ж дня своїм актом ухвалило проект, запропонувавши на утримання дівочого інституту пожертвувати від дворянства 50 коп. з кожної селянської душі, яка була у їх власності. 12 січня 1818 року дворянське зібрання затвердило Положення про благодійницький для дворянок інститут, його штат і правила для набору 15-ти вихованок у повітах [4].

На квітень 1818 р. зібрані від дворянства пожертви в сумі 36 187 крб. було передано одному зі членів дворянської ради – маршалу Полтавського повіту С.Ф. Левенцю – з метою зайнятися пристосуванням дерев'яного з флігелями будинку найбагатшого полтавського поміщика-благодійника С.М. Кочубея під дівочий інститут, а вже у травні на частину асигнованих радою грошей у ньому розпочалися будівельні роботи.

Після отримання в серпні 1818 р. із міністерства народної освіти (Петербург) Положення про Полтавський дівочий інститут з дозволом

приступити до його виконання дворянська рада з 1 жовтня 1818 р. узяла на роботу перших чотирьох класних дам і розпочала набір 15-ти дівчат дворянського громадського утримання. 1 листопада посаду директриси посіла запрошена з Парижа мадам Юлія Реньї.

Дівочий інститут у Полтаві здійснював навчання і виховання дворянок, а пізніше й представниць інших станів, сто років – із 1818 по 1918 роки.

Майже 10 років цей навчальний заклад діяв на кошти дворян, а з 17 вересня 1827 року, згідно з клопотанням генерал-губернатора М.Г. Рєпніна, його перетворено із дворянського в урядовий. Муровану будівлю Інституту за проектом архітектора Л.Шарлеманя зведено з 1828 по 1832 рр.

Аналіз змісту навчальних дисциплін показав, що опікунська рада Інституту в особі її засновниці залучила до навчальної діяльності автора славнозвісної «Енеїди». Так, із жовтня 1823 по червень 1838 року на прохання В.О. Рєпніної Іван Петрович Котляревський здійснював переклад з французької на російську мову теологічної праці Дюкєня «Размышления о расположении, с каким должно приступать к чтению и размышлению Святого Евангелия от Луки» [8]. Припускаємо, що за 15 років такої співпраці видатний поет не один раз відвідував навчальний заклад, крокував його коридорами.

Наприкінці червня – початку липня 1845 року Тарас Григорович Шевченко, перебуваючи в Полтаві, навідувався до начальниці Інституту шляхетних дівчат Софії Іванівни Засс (передплатниці його альбому «Мальовнича Україна») з приводу його розповсюдження [2].

Завдяки реформам видатного українського й російського педагога К.Д. Ушинського в інститутах шляхетних дівчат у другій половині ХІХ ст. запроваджені раціональні та демократичні засади підготовки вихованок. Значну роль у цьому відігравав вплив яскравих особистостей – викладачів інститутів шляхетних дівчат. Наприклад, у Полтаві серед викладачів дівочого інституту – сузір'я видатних представників української, чеської, російської культур.

Понад тридцять років здійснював нагляд за навчальною частиною видатний український байкар, колишній ректор Харківського університету, професор цього ж університету П. П. Гулак-Артемівський. П'ять доньок П. П. Гулака-Артемівського – Аполлінарія, Єфросинія, Марія, Наталія і Клеопатра в 1854–1865 роках навчалися у Полтавському Інституті шляхетних дівчат. Низка віршів П.П. Гулака-Артемівського присвячена вихованкам Полтавського дівочого інституту [1].

56 років присвятив дівочому інституту як викладач фортепіанної гри та італійського співу видатний чеський музичний педагог і композитор Алоїз Єдлічка відомий збирач та видавець музичного українського фольклору, автор першої музичної редакції п'єси І. П. Котляревського «Наталка-Полтавка» [7].

Довгі роки викладали малювання для дворянських дівчат відомі російські художники-демократи, випускники Петербурзької академії мистецтв І. К. Зайцев і В. О. Волков.

У 1878 році (двадцять сьомий випуск) закінчує дівочий інститут «із шифром» (тобто з високими успіхами) Любов Щербачова, в майбутньому відома українська письменниця-демократка Л. О. Яновська, творчість і громадську діяльність якої високо цінували сучасники [9].

У 1881 році із срібною медаллю закінчує дівочий інститут у Полтаві Олександра Шейдеман і два роки викладає в ньому вокал та гру на фортепіано. Вона стане в майбутньому дружиною українського письменника, майстра психологічного роману, Панаса Мирного, чудовою матір'ю його синів.

Особлива сторінка історії Інституту шляхетних панянок у Полтаві – навчання у ньому з кінця XIX ст. до 1918 р. шести правнучок О. С. Пушкіна і М. В. Гоголя: Софії, Наталії, Марії, Тетяни, Анни, Олени Бикових. Адже саме у Полтаві взяла початок одна з 58 гілок нащадків геніального російського поета О.С. Пушкіна, яка поріднила його з М. В. Гоголем. Старший син сестри М. В. Гоголя Єлизавети Василівни і полковника Володимира Івановича Бикова Микола Володимирович (тобто племінник Гоголя) через 45 років після смерті О. С. Пушкіна і через 29 років після смерті М. В. Гоголя обвінчався 30 серпня 1881 році в Лопасні під Москвою з онукою Пушкіна Марією Олександрівною.

Унаслідок цього, якщо можна так висловитися, посмертного родичання Пушкіна і Гоголя 41 особа із нащадків Пушкіна є одночасно найближчими родичами М. В. Гоголя, який, як відомо, прямих нащадків не мав. За підрахунками дослідників генеалогії видатних письменників, нині кожний четвертий нащадок Пушкіна є родичем Гоголя.

Після виходу у відставку М. В. Бикова, молода сім'я приїздить до Полтави, де мешкала сестра М. В. Гоголя Ганна Василівна Гоголь. Вона замінила племіннику та його чотирьом братам і сестрам рано померлу Єлизавету Василівну. Невдовзі Бикови переїзять у Василівку, родове село Гоголів, де їх зустріла сестра Гоголя Ольга Василівна Головня. М. В. Бикову належало дві третіх гоголівського помістя. Саме там до 1919 року в родині Бикових за 37 років спільного життя народжуються діти: два сини – Олександр (1883 р.н.) і Володимир (1895 р.н.) і сім доньок – Єлизавета (1884 р.н.), Софія (1887 р.н.) Наталія (1888 р.н.), Марія (1890 р.н.), Тетяна (1894 р.н.), Анна (1897 р.н.), Олена (1899 р.н.).

Діяльна Марія Олександрівна влаштовує недільні школи для селянських дітей, які не могли навчатися в земській школі через нестатки; за прикладом Ольги Василівни, сестри М. В. Гоголя, лікує селян.

На початку XX століття Бикови переїзять до Полтави, де їх доньки, за винятком Єлизавети, стали навчатися в Інституті шляхетних дівчат. Збереглася листівка, якою 23 лютого 1907 року Марія Олександрівна і Микола Володимирович Бикови запрошують гостей на вінчання у церкві Інституту шляхетних дівчат доньки Софії Миколаївни Бикової із Сергієм Дмитровичем Данилевським, внучатим племінником відомого письменника Г. П. Данилевського [3].

Отже, як показує аналіз досліджених джерел, за столітню діяльність Полтавського дівочого інституту, завдяки гуманітарному спрямуванню його навчальної діяльності, вихована плеяда визначних жінок – діячок освіти і

культури, письменниць, художниць. Тим самим зроблений неоціненний внесок у культурно-освітній та мистецький розвиток Полтавщини.

Джерела та література

1. Айзеншток І. П. Гулак-Артемівський. Матеріали до біографії та історично-літературної оцінки / І. П. Айзеншток // Бібліотека українських класиків. – Твори, видання третє. Праці Інституту Тараса Шевченка. – Х. : Державне видавництво України, 1930. – С. 170, 172, 209–210, 214, 218–219.
2. Загайко П. К. Полтавські дороги Кобзаря / П. К. Загайко. – Полтава : Криниця, 1990. – С. 6.
3. Кочерга Н. К. Нащадки Пушкіна і Гоголя в Полтавському дівочому інституті/ Н. К. Кочерга // Слов'янський збірник. – Полтава : Слов'янський клуб, 2008. – Вип. VII.
4. Мазанов П. И. Полтавский институт благородных девиц 1818–1898. – Репринтне видання / П. И. Мазанов. – Полтава : ПолтНТУ, 2013.
5. Очерки русской культуры XIX века. – 2 тома. – М., 1998. – С. 458.
6. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / відп. ред. А. В. Кудрицький. – К. : «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана. – С. 158.
7. Ротач П.П. Рояль Алоїза Єдлічки / П. П. Ротач // Наука і культура. Україна. – К. : Знання, 1986. – С. 427.
8. Фондова збірка Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського. – К.В.№, інв. № 126–128 рукописи.
9. Яновська Л. О. Сучасне становище селянки-українки (доповідь, прочитана на I-му Всеросійському жіночому з'їзді 12 грудня 1908 року) //Любов Яновська. Твори в двох томах. Том другий. – К. : Дніпро, 1991. – С. 642–645.

**Наталія Курило
м. Старобільськ**

СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ОЧИМИ СТУДЕНТІВ

Загально відомо, що бібліотека навчального закладу – є показником його статусу. Наявний бібліотечний фонд можна порівняти із золотим запасом – це недоторканий скарб, це історія, наука, традиції. Бібліотека – це фундамент вишу: рівень його матеріального достатку, можливість навчально-методичного забезпечення, обов'язкова умова акредитації спеціальностей тощо.

З моменту свого існування бібліотека виступає осередком освіти, місцем доступу до потрібної користувачу інформації. Всі ми добре пам'ятаємо час проведений в читальних залах, замовлення книг на нічному абонементі. Навчання не обходилося без відвідування бібліотеки. І це не лише підручники, а й матеріал для підготовки до практичних занять, екзаменів, написання курсових тощо. Однак сьогодні в читальних залах не так багато відвідувачів. Чому студенти стали не так часто відвідувати бібліотеку? Статистика переконливо свідчить про зниження відвідування студентами не тільки читальної зали, а й інших бібліотечних відділів. Хоча